

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР

Камилова Гулмира Алимовна

Бухоро давлат педагогика институти мактабгача таълим кафедраси в/б профессори, п.ф.н.,

Аннотация: Мактабгача таълим ташиқлотларининг меъёрий ҳужжатларида тарбияланувчиларга паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантириши имкониятлари кўрсатиб ўтилган. Шу мақсадда мактабгача таълим ташиқлотлари дастурларига ўзгартиришлар киритилди. Бу ўзгаришлар тарбиячи-педагоглар олдига янги вазифаларни белгилаб берди.

Мақолада тарбияланувчиларга паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантиришдаги замонавий ёндашувлар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: мактабгача, экология, маданият, замонавий ёндашув, табиат, ўзгаришлар, кичик соҳа, фан, табиатишунослик.

Аннотация: В нормативных документах дошкольных образовательных организаций показаны возможности развития экологической культуры учащихся средствами паремических жанров. С этой целью внесены изменения в программы дошкольных образовательных организаций. Эти изменения ставят перед педагогами новые задачи.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, экология, культура, современный подход, природа, изменения, малое поле, наука, естествознание.

Abstract: The regulatory documents of preschool educational organizations show the possibilities of developing the ecological culture of students by means of paremic genres. For this purpose, changes have been made to the programs of preschool educational organizations. These changes pose new challenges for teachers.

Key words: preschool institution, ecology, culture, modern approach, nature, change, small field, science, natural history.

Мактабгача ёшдаги болалар эртак тинглаб, топишмоқ жавобини топишга қизиқар экан, атроф олам гўзаллигини ҳис қилиш, туғилиб ўсган юртини ардоқлаш, табиат неъматларини тежаш, уларни амалий фаолиятда қўллай олиш малакаларини эгаллай бошлайди. Шуларга асосланиб, бугунги кунда мактабгача таълим тизими ривожлантирилаётган айни дамда таълим ва тарбияни замонавий ёндашув асосида ташкил қилишга эътибор қаратиляпти.

Шу мақсадда Мактабгача таълим ташкилотлари дастурларига ўзгартиришлар киритилди. Бу ўзгаришлар тарбиячи-педагоглар олдига янги вазифаларни белгилаб берди.

“Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари” да мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлашда 3-4 ёшли тарбияланувчиларда ривожланиш соҳасининг тадқиқий билиш ва самарали рефлексив фаолиятида қуйидаги талаблар қўйилган:

Табиатдаги айрим ўзгаришларни фарқлаши (қор, ёмғир, дўл, иссиқ, шамол ва ҳ.к.) баъзи ҳашаротлар ва қушларни билади ва номини айта олиши, болалар томонидан баъзи ҳайвонларни номини тўғри айта олиши, «Сюжет бўйича» қурилмалар яратиши, сув ва қум билан ўйнаши ва жонли объектларни кузатишлари талаб этилади.

Кичик соҳа ҳисобланмиш соғлом турмуш тарзи ва хавфсизлик бўлимида: витаминлар ва соғлом овқатланиш фойдаси тўғрисида болалар билимга эга бўлишлари, овқатдан олдин қўлларини ювиши, ҳожатхонадан сўнг ўз-ўзига хизмат кўрсата олиши талаб қилинган.

Тарбияланувчиларнинг 4-5 ёшида “Соғлом турмуш тарзи ва хавфсизлик” соҳасида сув истеъмол қилишнинг муҳимлигини тушуниб бориши ва мустақил равишда сув ичиш тартибига риоя қилиши талаб этилади. Хавфли бўлиши мумкин бўлган фаолият турларини болалар айта олиши лозимлиги кўрсатиб ўтилган. Шу билан биргаликда

5-6 ёшли болаларда тадқиқий билиш ва самарали рефлексив фаолият, табиат ҳодисаларининг турли омилларга боғлиқлигини тушуна олиши, табиатдаги ўзгаришлар сабабини тушунтириб бериши мумкинлиги (масалан, қорнинг эриши) Одамларнинг атрофдаги табиатга таъсирини тушуниши (экин экиш, ҳосил йиғиш) табиий материалдан расм бўйича турли буюмлар ясашни билиши, табиатнинг инсонлар ҳаётидаги аҳамиятини англашни тушуна бошлайдилар.

6-7 ёшда болалар кичик соҳасида: “Соғлом турмуш тарзи ва хавфсизлик” соҳасида табиат бурчаги ўсимликлар ва жонзодларни парваришлаши,

тадқиқотдаги ҳал қилиниши зарур бўлган муаммони ажратиб жойига қўйишни ўргана бошлайди. Атроф муҳитни яхшилашда иштирок этиш муҳимлигини тушунади (масалан, ахлатни тўплаш, уни

саралаш, дарахт лар ва гуллар экиш, электр токи, сув ва қоғозни тежаш кабилар талаб қилинган.

Мактабгача таълим ташкилотининг мактабга тайёрлов гуруҳлари яъни 6-7 ёшли болаларни мактабга тайёрлаш харитасида атроф муҳитга нисбатан эҳтиёткорона ва ғамхўр муносабатни намоён этишлари талаб қилинган.

Мактабгача таълим ташкилотларининг “Илм-фан ва табиат” ёки “Санъат” марказида паремик жанрлардаги табиат ҳақидаги топишмоқ, эртак, мақол, афоризмлар билан таништириш ва уларнинг мазмунини англатиш муҳим вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Стандардда турли гуруҳ тарбияланувчиларининг экологик маданиятини ривожлантиришнинг педагогик манбалари, давлат дастурлари, давлат талаблари турли фаолиятларда тавсифлаб берилган. Жумладан, мактабгача ёшдаги болаларда паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантириш аҳамиятига эга эканлиги кутилаётган натижалар-индикаторларда ҳам ўз аксини топган.

Такимлаштирилган « Илк қадам » давлат ўқув дастурида Фан ва табиатшунослик асослари / экология машғулоти киритилди, шу билан биргаликда тажрибалар, ўйинлар, викториналар ҳафта мобайнида ташкил этилиши режалаштирилган. Шу мақсадда Фан ва табиатшунослик асослари/экология машғулотида тарбияланувчиларда экологик маданиятни шакллантириш мақсадга мувофиқлигини таъкидлаб ўтамиз.

« Илк қадам » давлат ўқув дастурида кўрсатилганидек, паремик жанрлардан фойдаланишдан мақсад-тарбияланувчиларда табиатга нисбатан меҳр меҳр уйғотиш, асраб-авайлаш қаторида, уларнинг экологик маданиятини оширишдан иборат.

Педагоглар фан ва табиатшунослик асослари / экология машғулоти самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи кўпгина омилларга диққат қаратишлари жуда муҳимдир. Айниқса, машғулоти учун танлаб олинган паремик жанрлар мазмуни пухта ўрганиб чиқишлари, жанрни болаларга етказиб бериш усуллари татбиқ этишда амал қилиши лозим бўлган тавсиялар:

- паремик жанрларни яхши ўрганиб чиқиб, унинг мазмун ва моҳиятини англаш;
- паремик жанрларда экологик маданият тушунчасини таҳлил қилиш;
- паремик жанрлардаги табиат ва табиат ҳодисалари, ҳосил бўлиш сабабларига эътибор қаратиш; жанрларда тасвирланган ҳолатларни ўрганиб чиқиб;
- жанрларни фарқлашга ўргатиш;
- жанрлар асосида табиат ҳодисаларига оид саволлар тузиш;
- экология ва табиатнинг ўзаро боғлиқлигини тушунтириш;
- тарбияланувчиларнинг паремик жанрларга бўлган қизиқишларини ошириш;
- болаларда табиатга нисбатан муносабатни ўзгартириш;
- экологик маданиятни ривожлантиришга қаратилган эртак, мақол, топишмоқ ва афоризмлардан фойдаланиш ва мантикий фикрлашга ўргатиш;
- болаларнинг табиатга оид паремик жанрларни билишларини мониторинг таҳлил қилиш;
- болаларни ижодий эртак тузиш, топишмоқ тўқишга ўргатиш;
- паремик жанрлар асосидаги эртакларни саҳналаштиришга ўргатиш;
- китоб бурчакларини янги эрта ва расмли китобчалар билан бойитиш;
- ота-оналар иштирокида болаларнинг “Табиат ва биз ” расмлар танловини ташкил этиш.

“ Илк қадам ” давлат дастурининг Фан ва табиатшунослик асослари /экология бўлимида алоҳида машғулоти киритилган. Бу борада болалар билан ташкил этиладиган машғулотида ўзбек ва жаҳон халқ эртаклари, адабий эртаклар, топишмоқлар, мақол ва афоризмларлардан ўринли ва унумли фойдаланиш тавсия этилади.

Мактабгача таълим ташкилотининг кичик гуруҳларида табиатда содир бўладиган табиат ҳодисалари ҳақида оддий билимлар берилса, катта гуруҳларда табиат ҳодисаларининг масалан, ёмғир ёғиши натижасида унинг буғланиб булут ҳосил бўлишини ва яна ёмғир ёғишини шу тарзда бир-бирига ўзаро боғлиқлигини тушунтириб ўтамиз.

Табиат бойлигимиз, уни асраб эҳтиёткорона муносабатда бўлишга, атрофни, уйимизни тоза сақлашга ва ўз ўрнида саломатлигимизни асраш борасида маълумотлар берилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Мактабга тайёрлов гуруҳларда олиб борилиши лозим бўлган машғулоти мураккаблаштирилган ҳолда ташкил этилади. Фан ва табиатшунослик асослари /экологияга оид машғулотида об-ҳавога мос кийиниш, сувни тежаш ва исроф қилмаслик, гул, дарахтларни беҳуда узмаслик, қушларга озор бермаслик, экинларни пайхон қилмаслик, ҳайвонларга (мушук, ит, сигир, қўй, эчки, товуқ, хўроз...) меҳрибон бўлиш, озодликка риоя қилиш, тўғри овқатланиш каби малакалар таркиб топтириб борилади.

Мактабгача таълим ташкилотларининг барча ёш гуруҳларида Фан ва табиатшунослик асослари /экологияга оид машғулотида айниқса, машғулоти бошланиши, асосий қисм, хулоса, мустақамлов-

чи қисми, қизиқарли, ижодкорлик, фаоллик асосий мезон бўлиши лозим. Бу тарбияланувчиларнинг билим олишга, билишга бўлган қизиқишини оширади. Болаларнинг мантикий тафаккури, дунёқара-шини кенгайтиришда, интеллектуал салоҳиятини оширишда муҳим вазифани бажаради.

Паремик жанрлар намуналаридан шундайларини танлаб олиш керакки, она-табиат, гўзал манза-ралар, виқорли тоғлар, зилол сувлар, бепоён далалар, қалин ўрмонлар, кенг пахтазор, сап-сарик бўлиб етилган бугдойзорлар, кўм-кўк осмон, қорли далалар, қумуш қиш, зумрад баҳор тасвирланган эртақ, топишмоқ ва афоризмлар болаларни гўзал табиатга нисбатан хайрихоҳ бўлишга, уни асраб-авайлаш-га ва мурасасиз бўлишга олиб келади.

Шу боисдан “Илм фан ва табиат” марказида атроф-муҳит билан таништириш учун фойдалани-ладиган жихозлар қўлланилади: турли фасллар манзараси, альбомлар, ҳайвонлар тасвири, болалар нутқи ва тасаввурини ривожлантирувчи ўйинлар билан бойитилади.

“Илк қадам” давлат дастурида намунавий иш режасида масалан, октябр ойида ўтказиладиган машғулотларда мавсумий ўзгаришлар, кўчманчи қушлар, сабзавот ва мевалар, табиат омборхонаси-даги резавор мевалар билан таништириш мавзулари киритилган.

Намунавий ҳафталик иш режасида эса, “Илм фан ва табиат” марказида лой, тош ва қумнинг ху-сусиятлари (уй қуриш учун ишлатиладиган материаллар тўғрисида маълумот) «Оиламизнинг севим-ли хона гуллари» (экинларни экиш ва уларни ўстириш) «Қумда магнит» “Қум ва сув хусусиятлари” «Уй новвой хонаси» (олов хусусиятлари ва хавфсизлик қоидалари) лой, қум, тош, махсус идишлар, шарлар, магнит, магнитли доска, хона ўсимликлари, микроскоп каби жиҳозлар бўлиши лозим.

Болалар кичкинтойлигидан бошлаб алла, эртақ эшитиб улғаядилар, гарчанд у мантиқан тушун-маса-да, бола ювош, ақлли бўлиб улғаяди. Мактабгача таълим ташкилотларида бу жараён давом эттирилиши лозим.

Амалдаги дастурда олиб борилаётган таълим-тарбиявий ишларга ота-оналарни ҳам жалб қи-лиш, ҳамкорлик асосида машғулотларга ва тажрибаларга иштирок этишлари ҳам мақсадга мувофиқ-лиги эътироф этилади.

Мактабгача таълим ташкилотларидаги ўқитиш ва тарбиялаш жараёни ота-оналар ва тарбиячи-лардан катта матонат ва илмий маълумотларга асосланган замонавий ёндашувни талаб этади. Бола шахсига йўналтирилган таълим ва тарбия болаларда мустақил фикрлашни, атроф муҳитни чуқур ан-глаш ва табиатга нисбатан меҳрли бўлишни тарбиялай бошлайди.

Тарбияланувчиларда табиатга қизиқиш уйғотиш учун мактабгача таълим ташкилотларида “Та-биат ва биз” тажриба хонасини ташкил этиш ва паремик жанрлардан унумли фойдаланиш қуйидаги талаблар асосида амалга оширилади:

- тажриба хонаси сифатида мактабгача таълим ташкилотидаги бирор бир бўш хона ёки имкони-ятдан келиб чиқиб фойда махсус бурчакни ҳозирлаш мумкин;
- хонани табиат манзаралари тасвирланган расмлар билан безаш, аквариумда балиқчалар, тош, қум, сув, паремик жанрлардан намуналар, тажрибалар учун рангли бўёқлар ва керакли жиҳозлар, глобус, лупа, стол ва стуллар билан жиҳозлаш;
- хонага ёруғлик чап томондан тушиб туриши лозим;
- тажриба ўтказиладиган хона шинам ва кенг бўлиши лозим;
- тажриба учун ишлатиладиган жиҳозларнинг хавфсизлигига эътибор қаратиш;
- тажрибада бола соғлигига таъсир кўрсатувчи жиҳозлардан фойдаланмасликка риоя қилиш;
- тажрибадан олинган натижалар сақлаб қолинишига эътиборни қаратиш;
- тажрибалар ўтказишда болалар ёшини инобатга олиш.

Бу борада кичик мактабгача ёш гуруҳи тарбияланувчиларининг ҳатти-ҳаракатлари, билимга бўлган қизиқишлари, интеллектуал қобилиятлари анча юқорилаб кетгани маълум даражада эътиборга олиниши ва фаолиятларни ташкил этишда, паремик жанр воситалари мазмун ва меъёрларига тўлиқ амал қилиш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

“Илк қадам” такомиллаштирилган Давлат ўқув дастури. Тошкент. 2022 йил

Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари. Тошкент. 2018 йил.

Г.А.Камилова. Халқ оғзаки ижоди-мактабгача ёшдаги болаларда экологик маданиятни шакллантириш воситаси сифатида. “Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar” jurnali. 150-153 бетлар.

Г.А.Камилова. Экологик тарбия ва экологик маданиятни паремик жанрлар воситасида шакллантириш. “Boshlangich ta'lim mazmunini takomillashtirish: O'quv dasturi-o'qituvchi baholash” xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2023-yil 19-oktabr. Buxoro- 2023 y, 304-306 бетлар.